

διαδρομές στά καλοκαιρινά και χειμερινά βιοσκοτόπια, έθιμα-συνήθειες-δοξασίες, συμφωνίες-τρόπους ἐπίλυσης διαφορῶν-καθημερινή ζωή στά καλύβια, κοινωνικές σχέσεις-θεσμούς οίκογενειακοῦ δικαίου, παροιμιακό λόγο και δημοτικά τραγούδια στήν ἐλληνικότατη σαρακατσάνικη λαλιά (μέ άναφορές στά πρόσωπα πού τά τραγουδούσαν, τόν τόπο και τό χρόνο), ἀνδρικό και γυναικεῖο ἐνδυματολογικό κατάλογο κ.ά.

Τέ παραπάνω πρωτογενές ὑλικό τῆς Ἐρευνας (δημοσιευμένο στόν 1ο και 2ο Τόμο, ἀλλά και ἀδημοσίευτο) και παρόμοιο τῆς Ἀγγελικῆς Χατζημιχάλη, τοῦ Δανοῦ γλωσσολόγου Carsten Hoeg και σαρακατσάνικα τεχνουργήματα πού ἐκτίθενται σέ Μουσεῖα (τῶν Σερρῶν κ.ά.) ἢ ἴδιωτικές συλλογές, ὅπως ἐπίσης και τό σύνολο σχεδόν δευτερογενῶν πηγῶν (μελέτες κάθε εἴδους, λαογραφικές ἔρμηνεις, ἀνακοινώσεις σέ Συνέδρια, τοπικά, χρονικά κ.λπ.), ἀποτέλεσε τό ἀντικείμενο ἀξιολόγησης, ἐπεξεργασίας και ἀξιοποίησης τῆς μελέτης πού παρουσιάζεται στόν 3ο Τόμο.

Στόν Πρόλογο, στά πέντε Κεφάλαια, στά Συμπεράσματα και στό Πρόσθετο Ὅλικό και τά Φωτογραφικά Ντοκουμέντα περιλαμβάνεται γενικά ἡ ὑλη τοῦ 3ου Τόμου.

Πηγές και Ὅλικό, Σκοπός και Μέθοδοι εἶναι τά θέματα τοῦ πρώτου Κεφαλαίου.

Ἴστορική ἀναδρομή γιά τούς Ἑλληνες νομάδες και ἡμινομάδες προβατοτρόφους γενικά και Σαρακατσάνους εἰδικότερα, ἀπό τούς προϊστορικούς χρόνους μέχρι τή δεκαετία τοῦ 1980, εἶναι τό κυρίως θέμα τοῦ δεύτερου Κεφαλαίου.

Κοινωνική δομή και Οίκονομικοί μηχανισμοί-Γεωγραφική και Κοινωνική κινητικότητα-Πολιτική περάδοση και ταυτότητα, εἶναι τά θέματα τῶν λοιπῶν-τρίτου, τέταρτου και πέμπτου-Κεφαλαίων.

Συμπερασματικά, τό παραπάνω-ἀρτιο ἐπιστημονικά-τρίτομο ἔργο, ἀποτέλεσμα μεγάλης προσπάθειας τοῦ διακερμένου ἐρευνητῆ-συγγραφέα, ὅχι μόνο πέτυχε τό σκοπό του, ἀλλά ἔτυχε ἐπίσης σημαντικῆς ποιοτικά και ἀξιόλογης αἰσθητικά ἔκδοσης.

ΘΩΜΑΣ Π. ΠΕΝΝΑΣ

Δρ. Ἀντωνίου Μιχ. Κολτσίδα: a) «Ἡ ἐκπαίδευση τῶν Ἀρωμούνων στή Δυτική Μακεδονία κατά τά ὕστερα χρόνια τῆς τουρκοκρατίας», Θεσσαλονίκη 2001, (σχῆμα 8ο, σελ. 670), και β) «Ιστορία τοῦ Μοναστηρί-

ον τῆς Πελαγονίας καί τῶν περιχώρων», Θεσσαλονίκη 2003 (σχήμα 8ο, σελ. 1245). Καί τά δύο τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οίκου Ἀδελφῶν Κυριακίδη A.E.

Πολυάριθμες εἶναι οἱ Ἰστορικές, λαογραφικές, γλωσσολογικές κ.ἄ. ἔρευνες-μελέτες τοῦ φιλόλογου-ἱστορικοῦ κ. Κολτσίδα. Ὁλες ἀναφέρονται στὸν εὐρύτερο Μακεδονικό χῶρο καὶ κύριο ἀντικείμενό τους ἀποτελεῖ ὁ βλαχόφωνος ἑλληνισμός, οἱ Ἑλληνόβλαχοι γενικά ἢ, ὅπως αὐτοαποκαλοῦνται, Ἀρωμούνοι /Ἀρμάνοι (a + Romani) ἢ ἐπίσης - κατά λόγια νεοελληνική ἀπόδοση τῆς τουρκικῆς «Κιουτσούκ Βαλάχ» = Μικρόβλαχος (κάτοικος τῆς Μικρῆς Βλαχίας) - Κουτσόβλαχοι, δηλαδὴ οἱ σὲ ὅλο τὸ μῆκος τῆς ὁροσειρᾶς τῆς Πίνδου καὶ στά βορειότερα τμήματα τῆς Μακεδονίας αὐτόχθονες δίγλωσσοι Ἑλληνες, οἱ δόποιοι, κατά τή ρωμαϊκή κατάκτηση καὶ ἔξαιτίας της, διαφοροποιήθηκαν γλωσσικά μέ τή χρήση - προφορικά μόνο - καὶ δεύτερης ἐπίκτητης γλώσσας, τῆς Ἀρωμουνικῆς, πού προηλθε ἀπό τήν ἀνάμειξη τῆς λατινικῆς γλώσσας μέ τήν τοπική διάλεκτο.

Ἄπο τίς ἐργασίες του αὐτές σημαντικότατες εἶναι καὶ οἱ δύο παραπάνω.

Α. Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ τή διατριβή του, μέ τήν ὅποια ἀναγορεύτηκε ἀπό τό Ἀριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης γιά δεύτερη φορά ἀριστοβάθμιος διδάκτορας.

Σ' αὐτήν πραγματεύεται καὶ καταδεικνύει τό ὑψηλότατο ἐκπαιδευτικό ἐπίπεδο τῶν Ἑλληνοβλάχων-Ἀρωμούνων, ὅπως εἶχε ἔξελιχθεῖ καὶ κορυφωθεῖ κατά τούς δύο τελευταίους αἰῶνες (1700-1913) τῆς Ὁθωμανικῆς κυριαρχίας στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ὁ δόποιος συνέπιπτε μέ τό τότε Βιλαέτι (γενική/ἀνώτατη διοίκηση) Μοναστηρίου, πού περιλάμβανε τά τεία Σαντζάκια (ὑποδιοικήσεις, νομούς): Μοναστηρίου, Κοριτσᾶς καὶ Σερβίων.

Εἶναι ἔνα θέμα, τό ὅποιο, παρά τή σπουδαιότητά του, δέν εἶχε διερευνηθεῖ εἰδικότερα καὶ διεξοδικότερα, γιατί, ὡς συνήθως, εἴτε οἱ πληροφορίες ἥσαν ἐλάχιστες εἴτε ἡ πρόσβαση σ' αὐτές ἀπαιτοῦσε διεισδυτική ἐπιμονή καὶ ἔρευνητική ὑπομονή. Ὁμως, μέ τήν πραγματεία αὐτή τό κενό καλύπτεται, δεδομένου ὅτι παρουσιάζονται - ἀφοῦ συγκεντρώθηκαν καὶ διερευνήθηκαν μέ ἐπίπονη ἐργασία-πολύτιμα καὶ ἄγνωστα στοιχεῖα-δημοσιευμένα καὶ κυρίως ἀδημοσίευτα- μέ τά ὅποια σηματοδοτεῖται πλήρως καὶ ἀποτιμᾶται ἀνενδοίαστα ἡ εὐρύτητα καὶ ἡ δυναμική τῆς ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων στό συγκεκριμένο χῶρο καὶ χρόνο, καὶ ὅχι μόνο.

Ἐπισημαίνοντας ὁ συγγραφέας ὅτι: «Κατά τή διάρκεια τῶν δύο

τελευταίων αιώνων της δύθμανικής κυριαρχίας στό βαλκανικό χώρο, πρόδηλη ήταν ή άδυναμία της τουρκικής ήγεσίας νά αντιμετωπίσει τόν εύρυτερο χώρο της Μακεδονίας ώς ένιαία διοικητική, πολιτική και γεωγραφική ένότητα...», άναλύει πώς «μέσα στή λαίλαπα τῶν παντοίων προπαγανδιστικῶν κινήσεων καὶ τῶν ἔθνικῶν κινημάτων τοῦ 19ου αἰώνα, οἱ ἀρωμουνικές κοινότητες ἀνέπτυξαν ἓνα δυναμικό καὶ πρωτοπόρο ἐλληνικό ἐκπαιδευτικό λόγο, ὃ δποῖος στηρίχθηκε στήν αὐτοδύναμη κοινοτική τους δργάνωση καὶ στήν προσωπική τους χρηματοδότηση, ἕναν ἐκπαιδευτικό λόγο, ὃ δποῖος ἀνήγαγε τήν ἐκπαίδευσή τους σέ ἓνα πρότυπο αὐτοδιοικούμενης κοινοτικής ἐκπαίδευσης... ἡ δποία ἐμπεριέχει τή δυναμική τῆς ἐλληνορθόδοξης ἐκπαίδευσης καὶ χαρακτηρίζεται ἀπό τήν ἰδεολογική συγκρότηση της ἐλληνικής ἔθνικής συνείδησης καὶ συνοχής μέσα στούς ἐπίμαχους καὶ δύσκολους χρόνους της ἀναζήτησης καὶ κατακύρωσης τῆς ταυτότητας τοῦ Νεοελληνισμοῦ».

Τά θέματα πού ἔξετάζονται καὶ ἀναλύονται στίς 622 κύριες σελίδες τῆς διατριβῆς ἀναπτύσσονται σέ ἑπτά κεφάλαια, στά δποῖα παρουσιάζονται μέ ἐπιτυχία:

1. ‘Ο γεωγραφικός, ἔθνολογικός, ἰδεολογικός καὶ ἐκπαιδευτικός χῶρος της Δυτικής Μακεδονίας- ‘Ο ἀρωμουνικός πληθυσμός.
 2. Τό ίστορικό καὶ κοινωνικό πλαίσιο της ἐλληνορθόδοξης ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων στή Δυτική Μακεδονία.
 3. ‘Η γεωγραφία της ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων - Τά σχολεῖα στίς ἀρωμουνικές κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας.
 4. ‘Ιδρυση, δργάνωση καὶ διοίκηση τῶν σχολείων στίς ἀρωμουνικές κοινότητες της Δυτικής Μακεδονίας.
 5. ‘Η διάρθρωση της ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων στή Δυτική Μακεδονία.
 6. ‘Η ἐσωτερική λειτουργία τῶν σχολείων - Οἱ ἀρωμουνικοί Φιλεκπαιδευτικοί Σύλλογοι στά πλαίσια της ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων της Δυτικής Μακεδονίας.
 7. Δάσκαλοι καὶ ἀθλητές στά σχολεῖα τῶν ἀρωμουνικῶν κοινοτήτων - ‘Η συνολική εἰκόνα της ἐκπαίδευσης τῶν Ἀρωμούνων στή Δυτική Μακεδονία.
- Ἐπιλογικά, ἀκολουθοῦν: σύντομο κεφάλαιο «Γενικά συμπεράσματα. Σημεῖα-θέσεις πρωτοτυπίας», «Πηγές-Βιβλιογραφία», «Παράρτημα» (μέ ἐσωτερικούς κανονισμούς σχολείων, Φιλεκπαιδευτικῶν Συλλόγων καὶ Σωματείων - κοινοτικοί κανονισμοί), «Εἰκόνες» (φωτογραφίες, χάρτες, πίνακες-διαγράμματα, ἔγγραφα-ἔντυπα), «Πίνακας εἰκόνων», «Γενικό

εύρετήριο» και «Πίνακες σώματος διατριβῆς» (μέ θέματα-περιεχόμενα).

Β. Η δεύτερη άπό τις παραπάνω ἔργασίες τοῦ κ. Κολτσίδα εἶναι ἓνα μεγάλο συνθετικό-πολυθεματικό ἔργο, μέ τό δποτο παρουσιάζεται γιά πρώτη φορά στήν Ἑλληνική καί ἔνη βιβλιογραφία ἡ συνολική «Ιστορία τοῦ Μοναστηριοῦ καί τῶν περιχώρων» του, ἀπό τήν προϊστορική ἐποχή μέχρι σήμερα.

Μετά ἀπό ἐπίπονη ἔρευνα σέ πλούσια, ἀλλά διάσπαρτα καί δυσεύρετα δημόσια καί ἰδιωτικά ἀρχεῖα, καθώς καί σέ ἀρχεῖα Ἱδρυμάτων καί ἐπιστημονικῶν Ἐνώσεων καί Ἐταιριῶν, δ. κ. Κολτσίδας παρουσίασε ὑπεύθυνα καί ἐμπεριστατωμένα ἔνα μνημειῶδες ἔργο, ἐπιτυγχάνοντας τό στόχο τῆς ἐπί δεκαετίες ἀνεκπλήρωτης ἐπιθυμίας τῶν Μοναστηριωτῶν.

Ἡ θεματολογία τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ - ἡ ὅποια κατανέμεται σέ τρία μέρη καί ἀνελίσσεται σέ δώδεκα συνολικά κεφάλαια, μέ ἐπιπλέον προλόγους, εἰσαγωγή, παράρτημα, ἐπίλογο, πηγές, χάρτες, πίνακες καί φωτογραφίες (πολύτιμο ἀνέκδοτο ἀρχειακό ὑλικό)- προβάλλει ὅλη τήν πολυποίκιλη καί δυναμική δραστηριότητα τοῦ Μοναστηριώτικου πολιτισμοῦ γενικά.

Ἡ ἐξιστόρηση ξεκινάει ἀπό τούς πρώτους κατοίκους τῆς περιοχῆς πού ἐκτείνεται ἀνάμεσα στή Λυγκηστίδα χώρα (κάμπος τῆς Φλώρινας) καί τή Λυχνίτιδα λίμνη (λίμνη τῆς Ἀχρίδας) καί, σύμφωνα μέ τόν Ὁμηρο, ἥσαν οἱ Πελαγόνες (ἀπό τόν Πελαγόνα, γιό τοῦ Ἀξιοῦ Ποταμοῦ) καί συνεχίζεται μέ τήν ἀρχαία πόλη Ἡράκλεια τή Λυγκιστική κατά τήν ἐποχή τῶν Μακεδόνων, τῶν Ρωμαίων, τῶν Βυζαντινῶν καί τήν κατά τήν Τουρκοκρατία ἰδρυση κοντά τῆς τοῦ Μοναστηριοῦ, τό δποτο σήμερα ἀνήκει στό Κόσσοβο καί ἀπέχει 12 χιλιόμετρα ἀπό τά ἑλληνικά σύνορα καί τό δποτο ἀπό τόν 180 αἰώνα ἀνέπτυξε ἴδιαίτερα μεγάλη καί προηγμένη οἰκονομική, κοινωνική καί πνευματική ὁργάνωση καί συγκρότηση. Ἔγινε τότε- μέ βάση τήν Ἑλληνορθόδοξη ἐθνική συνείδηση πάνω στήν Ἑλληνική παιδεία καί ἐκπαίδευση καί στήν ὁρθόδοξη πίστη καί παράδοση- ἔνα ἀπό τά μεγάλα προπύργια τοῦ Ἑλληνισμοῦ στό βιορειοελλαδικό χῶρο καί ἀπό τά μέσα τοῦ 19ου αἰώνα μέχρι τό 1912 ὁργάνωσε τήν ἄμυνα καί τήν ἀντίσταση τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Βορειοδυτικῆς Μακεδονίας ἀπέναντι στά ἐθνικιστικά κινήματα καί τά προπαγανδιστικά ρεύματα τῆς ἐποχῆς, μέ κορυφαία ἐκδήλωση τή συγκρότηση καί δράση ἐθνικῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων γενικά μέχρι τόν Μακεδονικό Ἀγώνα. Ὁλοκληρώνεται, τέλος, ἡ ἐξιστόρηση μέ τήν -μετά τήν προσάρτησή του στή Σερβία μέ τή συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου (1913)- διασπορά καί μετεγκατάσταση τῶν Ἑλλήνων